

MUSIQA TOVUSHLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA ULARGA CHOLG`U ASBOBLARIDA JO`R BO`LISH METODLARI

To'xtayev Firdavs Obid-o'g'li

Turkiston yangi innovatsiyalar universiteti Musiqa ta'limi va san'at mutaxassisligi I bosqich magistranti

Ilmiy rahbar: **Nurullayev F.G.**, p.f.f.d (PhD) dotsent, BuxDU.

***Annotasiya:** Maqolada tovushlarning psixologik, musiqiy xususiyatlari, o'zbek xalq cholg'u asboblarining tarixiy taraqqiyoti va ta'lim-tarbiyadagi roli, musiqa ijrochiligi yo'liga mos ijro shakllarini yuzaga keltirish g'oyalari haqidagi ma'lumotlar bayon etilgan.*

***Kalit so'zlar:** Tovush, psixologik, musiqa ijrochiligi; cholg'u asboblari; xromatik tovush qatori; diapazon; tovush xususiyatlari; ijro etish texnikasi; nota tizimida o'qitish; ansambl; orkestr; musiqa maktabi.*

SPECIFIC PROPERTIES OF MUSICAL SOUNDS AND THE METHODS OF ACCOMPANYING THEM ON INSTRUMENTAL INSTRUMENTS

Tokhtayev Firdavs Obid o'gli

Turkestan New Innovation University, Master's student of Music Education and Art, 1st stage

Annotation: The article is devoted to the musical and psychological properties of sound, the history of Uzbek folk instruments and their educational role, the formation of the form of musical performance.

Keywords: musical performance; sound; psychological properties; musical instruments; chromatic scales; range; specificity of sounds; performing technique; music teaching system; ensemble; orchestra; School of Music.

Tovushning xususiyatlari va paydo bo'lishi masalasida qadimdan olimlar fikr yuritib kelganlar. Jumladan, yunon faylasufi va ensiklopedis ta'limi Aristotel kuzatishlarga asoslangan holda tovushning tabiatini va turli-xil xususiyatlarini to'g'ri tushunchasiga ega bo'lgan holda ta'kidlanganidek, u tovush chiqarayotgan jism, ketma-ket havoni siqishini va to'lqinlardagi intonatsiyani vujudga keltiradi, deb aytgan.

Masalan: tanbur, dutor, nay, qashqar rubobi, afg`on rubobi kabi cholg'ularni ijro etganda uning tebranayotgan tovushi havoni goh zichlaydi, goh siyraklaydi, havoning elastikligi tufayli esa, bunday ketma-ket bo'ladigan ta'sirlar fazodan qatlamdan-qatlamga uzatiladi, elastik to'lqinlar yuzaga keladi. Bizning qulog'imizga yetib kelgach, ular quloq pardasiga ta'sir qilib, tovush sezgisini yo'qotadi. Eng sokin va eng kimsasiz joylarda ham qulog'imiz har doim qandaydir tovushlarni ilg'aydi. Chunki hamma joyda nimadir harakatlanadi, tebranib turadi. Kosmonavtlar ba'zi intonatsion tovushlarni eshshitadilar va turli materiallarning gavdalanishlariga qarab, tovushlarni payqab boradilar. Ovro'palik kosmonavtidan biri kosmosga o'zga sayoraga uchayotganida islom diniga mansub namoz-qiroatini «ollohu-akbar» so'zlarini eshshitganini uzoq-uzoq eslaydi va Arabistondagi sayyohatida esa ishonib, yerdagi ushbu tovushni eshitib Ollohning borligini anglab oladi va u shu kundan boshlab xristiyanlikdan islom diniga itoat qiladi va musulmon bo'ladi.

Tovush xususiyatlarining inson psixikasiga ruhiy ta'sirbaxsh tovushlarining bir necha turlari mavjud bo'lib, bular:

- Tabiiy tovush xususiyatlari.
- Moddiy-ma'naviy tovushlar.
- Texnik-vositalardan tovushlar va boshqalar.
- Musiqiy tovush turlaridir.

**Afg`on rubobi**-torli-chertma cholg`u bo`lib, u mezrob (mediator) vositasida chalinadi. Uning kosasi chuqur o`yilgan va teri bilan qoplangan bo`ladi, kalta va yo`g`on dastasida to`rtta bog`lama pardasi bor. Dastasining yuqori qismida 6 yoki 7 ta qo`shimcha («xas») pardalari ham bo`ladi. Afg`on rubobining 5 ta asosiy torlarida kuy chalinadi. Shuningdek, uning yon tomonidan 10-11 ta yordamchi yonquloq simlari ham tortilgan bo`lib, ular aks-sado sifatida yangraydi.

Afg'on rubobi haqida rivoyat. Buxoro xonining husnda tengi yo'q bir qizi bor ekan. Ammo u uyqusizlikka uchragan, kasalvand ekan. «Qizim o'lib qolmasmikin?» deb xon kunu tun g'amda ekan. Qaratmagan tabibi, boqtirmagan quchnochi qolmabdi. Baribir qiz tuzalмай, ahvoli kundan-kunga battarlashaveribdi.

Qizni ertalab labihovuz oldiga chiqarib qo'yishar, kechasi qasr ichiga olib kirishar ekan. Xonning qizi labihovuz oldiga o'ltirib bog'da yurgan tovuslarga tikilib xayol surgani-surgan ekan. Ularni juda yaxshi ko'rar ekan-da. Tovuslar patlarini yoysa ko'ngli yorishar, o'yinga tushishsa quv nar ekan. Doim: «Shu tovuslar so'zlashib, qo'shiq aytib, raqsga tushishsa-ku?» der ekan.

Buxoroda yashovchi bir afg'on yigiti bundan xabardor bo'lib qolibdi. U qo'li gul usta bo'lib, hatto quruq yog'ochga ham «jon kiritib» yuborarkan. Hunarini ishga solib, tovusga o'xshagan bir asbob yasabdi. Uni olib xonning saroyiga boribdi.

Xonga ro'baro' bo'lib: «Men qizingizni tuzataman», — debdi. Xon rozi bo'libdi. Afg'on yigit boqqa kirib, qizning yoniga kelibdi-da, o'zi yasagan tovussimon asbobni chala boshlabdi. Asbobning goh hazin, goh mungli, goh jo'shqin kuyiga berilib ketgan xonning qizi asta-asta uyquga ketibdi. «Uyqu dardga davo, bemorga shifo», deb bejiz aytishmagan. Afg'on yigit asbobini chalaveribdi, xonning qizi maza qilib uxlayveribdi. Bora-bora afg'on yigiti uni yaxshi ko'rib qolibdi.

Qizga mehri oshgan sari qo'lidagi asbobi yanada boshqacharoq bo'zlayveribdi. «Qizim nima bo'ldiykin, bir xabar olay», deb boqqa chiqqan xon qizining uyqu og'ushida, yonidagi afg'on yigiti esa qo'lidagi asbobni bo'zlatayotgan holda ko'rib: «Tag'in qizimning boshini aylantirib qo'ymasin», deb o'ylab, yigitni bog'dan haydab chiqaribdi. Shu tariqa qiz tuzalib ketibdi. Afg'on yigitini ko'p yo'qiatibdi, topolmabdi. Xon qizining tuzalib qolganini ko'rib, o'ziga o'xshagan xonning o'g'liga katta to'y qilib berib yuboribdi.

Afg'on yigiti qizning ko'yida o'zi yasagan asbobni chalib yuraveribdi. U chalganda uyqusizlar uyquga ketibdi, kasallar tuzalibdi. Muhabbati bevaqt xazon bo'lganlarning dardiga dard qo'shilibdi. Shu-shu afg'on yigiti yasagan asbob «Afg'on rubobi» deb ataladigan bo'libdi.¹

Shuning uchun ham musiqa madaniyati darslarida cholg'u asboblarida ijro etish faoliyat turi eng qiziqarli mashg'ulotdir. Bolalar cholg'u asboblari jonli tovushli o'yinchoqlar sifatida har bir o'quvchini qiziqtiradi. Chapak va bolalar cholg'u asboblarida ritmik jo'r bo'lish, musiqaning xarakteri va obrazlarni

chuqurroq his etishda, ularga xos emotsional tuyg`ular hosil etish, ayniqsa, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. Amonov M. ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИЦИИ У ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 31. – №. 31.
2. Амонов М. Н., Хусенова С. С. РАЗВИТИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА У ДЕТЕЙ //СОВРЕМЕННОЕ ДЕТСТВО: ЗДОРОВЬЕ, РАЗВИТИЕ, БЕЗОПАСНОСТЬ. – 2021. – С. 137-140.
3. Amonov M. ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИЦИИ У ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 31. – №. 31.
4. Amonov M. О ‘QUVCHILARDA FUQAROLIK POZITSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING OMILLARI VA MEZONLARI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 31. – №. 31.
5. Nurullaev F.G. The role of folklore in the raising of children // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020 Part III. ISSN 2056-5852.
6. Nurullayev F.G. [Formation of aesthetic education of children on the example of bukhara folklore songs](#). Euro-Asia Conferences 1 (1), 34-36.
7. Nurullayev F.G. Импровизаторское творчество в XX веке по сфере музыки. «Scientific progress» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 582-587.
8. Жураев Б. Т., Абдурахмонова Д. У. Эстетическое развитие школьников средствами узбекского музыкального фольклора //Вестник Чувашского государственного института культуры и искусств. – 2019. – №. 14. – С. 77.
9. Жураев Б. Т. Деятельность педагога по гуманизации учебно-воспитательного процесса //Научные школы. Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы междунар. науч.-творч. форума. – 2017. – Т. 31.

10. Амануллаева Д. «Эстрада хонандалиги». Магистрлар учун дарслик (кўлёзма). – Т., 2014.
11. Нуруллаев Ф. Г. Композиционный и исполнительский процесс в музыке //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 576-581.
12. Нуруллаев Ф. Г. Содержание обучения бухарским народным песням в музыкальном образовании //Academy. – 2021. – №. 3 (66). – С. 48-50.
13. Olimov S. S., Khomidov K. K. Preparing Future Teachers To Solve The Tasks Of Patriotic Education Of Children And Youth //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2020. – Т. 2. – №. 12. – С. 132-136.
14. Болтаева З. З., Хомидов Х. К. ЛИЧНОСТНО-ДЕЯТЕЛЬНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В НЕПРЕРЫВНОМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ //VIII Лазаревские чтения" Лики традиционной культуры в современном культурном пространстве: ренессанс базовых ценностей?". – 2018. – С. 110-112.
15. Ortiqov O. R. O'QITUVCHI FAOLIYATIDA PEDAGOGIK DEONTOLOGIYA VA KOMPENTLIKNING ROLI VA AHAMIYATI //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 5. – С. 42-47.
16. Ражабов Т. И., Ибодов У. Р. Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки //Вестник науки и образования. – 2020. – №. 21-2 (99). – С. 55-58.